

6. Свириденко В.Є., Шабарова С.І., Янцеловська Є.О. Динаміка надґрунтового покриття в корінних типах лісу лісопарку "Конча-Заспа" з 1960 по 1996 роки// Наук. вісник НАУ, 1977, в. 2. С. 208-212.

7. Тахтаджян А.Л. Флористические области Земли. – Л.: Наука. – 1978. – 247 с.

8. Толмачев А.И. Введение в географию растений. Изд-во Ленингр. ун-та. – 1974. – 243 с.

9. Шеляг-Сосонко. Ю., Ємельянов І. Біорізноманіття та сталий розвиток України// Вісн. НАН України, 2000, № 4, С. 35-39.

10. Schubert R. Pflanzengeographie// Berlin. Akademie-Verlag. – 1966. – 296 p.

УДК 630*187

Проф. А.Й. Швиденко, д-р с.-г. наук; доц. О.М. Данілова,
канд. с.-г. наук; асист. І.Д. Бойко – Чернівецький НУ

ГЕОГРАФІЯ ТИПІВ ЛІСУ УКРАЇНИ

Лісівничо-екологічна типологія – найбільш досконале вчення про типи лісу. В Україні формуються типи дубових, соснових, букових, ялицевих, ялинових, чорновільхових і деяких інших типів лісів. З урахуванням їх різноманіття лісоводи організовують і ведуть комплексне багатоцільове лісове господарство.

Ключові слова: едафічна сітка, діброви, бучини, яличини, смеречини, вільшини, тип лісостану, едатоп, макрокомплекс типів лісу.

Prof. A.Yo. Shvydenko, doc. O.M. Danilova, I.D. Boiko – Chernivtsi National University

Forest Types Geography

Forestry-ecological typology is among the most ideal sphere of knowledge concerning forest types. Ukraine is known for formation of oak, pine, beech, fir, abias, black alder and some other forest types. Taking into consideration forest types diversity, the foresters organize and conduct complex multi-purpose forest economy.

Key words: edaphic net, oak stands, beech stands, fir stands, abias stands, alder stands, forest stand type, edatope, forest types macro-complex.

Лісівничо-екологічна типологія, одним із фундаторів якої був академік Петро Степанович Погребняк, стала основою ведення лісового господарства в Україні. Але, у лісівничій літературі недостатньо висвітлені особливості формування типів лісу на терені нашої держави, їх поширення. Деякі лісівники ще й досі не розуміють прийнятої класифікації, не розрізняють основних лісотипологічних таксономічних одиниць: едатопи називають типами лісу, типи лісостанів іменують назвами груп типів лісу (наприклад, дубняки – дібровами, бучинники – бучинами, яличники – яличинами, ялинники (незалежно від того, де вони ростуть) – смеречинами тощо). Особливо шкідлива така плутанина, коли вона допускається у публікаціях.

Щоб уникнути подібних непорозумінь, лісовод повинен чітко уявити принципи класифікації лісівничої типології, користуватись трьома таксономічними одиницями лісівничо-екологічної типології, до яких належать: **тип умов місцевиростання** або **едатоп**, **тип лісу** і **тип лісостану** [7].

Едафічна сітка, яка відображає едафо-гідрологічні умови середовища, одночасно виступає і координатним ключем типів лісу. У кожній кліматичній зоні вона включає також ординату клімату і стає сіткою екотопів, які характеризуються не тільки ідентичною родючістю і вологістю ґрунту, а й кліматичними умовами. Отже, екотоп відображає єдність трофотопу, гігротопу і

кліматопу. Саме в такому середовищі і формується тип лісу. Сітка екоотопів поєднує в гармонійну систему все різноманіття лісової рослинності, умов її оселення і росту, розкриває взаємозалежність лісостану і умов середовища, причини формування тих або інших типів лісу. Таким чином, едафічна сітка стає одночасно і основою класифікації типів лісу, якщо її використовувати в різних кліматичних поясах чи зонах.

Першу класифікацію типів лісу розробив для Полісся і Лісостепу України П.С. Погребняк. Оскільки цей регіон охоплював лісорослинні умови невеликого географічного району – Полісся і Лісостеп України в межах 1939 року з порівняно одноманітними ґрунтово-гідрологічними умовами і кліматом – то академік майстерно виразив в єдиній класифікаційній схемі типи умов місцевиростання і типи лісу. На основі едафічної сітки він відобразив класифікацію соснових, дубових і вільхових лісів. Виключно вдало цю єдність П.С. Погребняк показав на своїй сітці ізобонітетів дуба, сосни та вільхи чорної (рис. 1) [4].

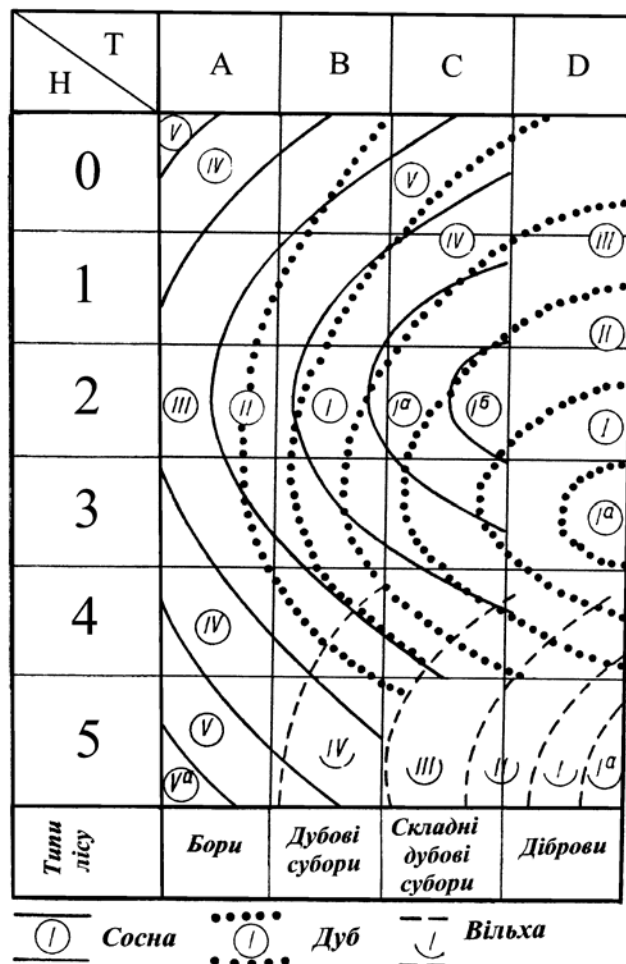
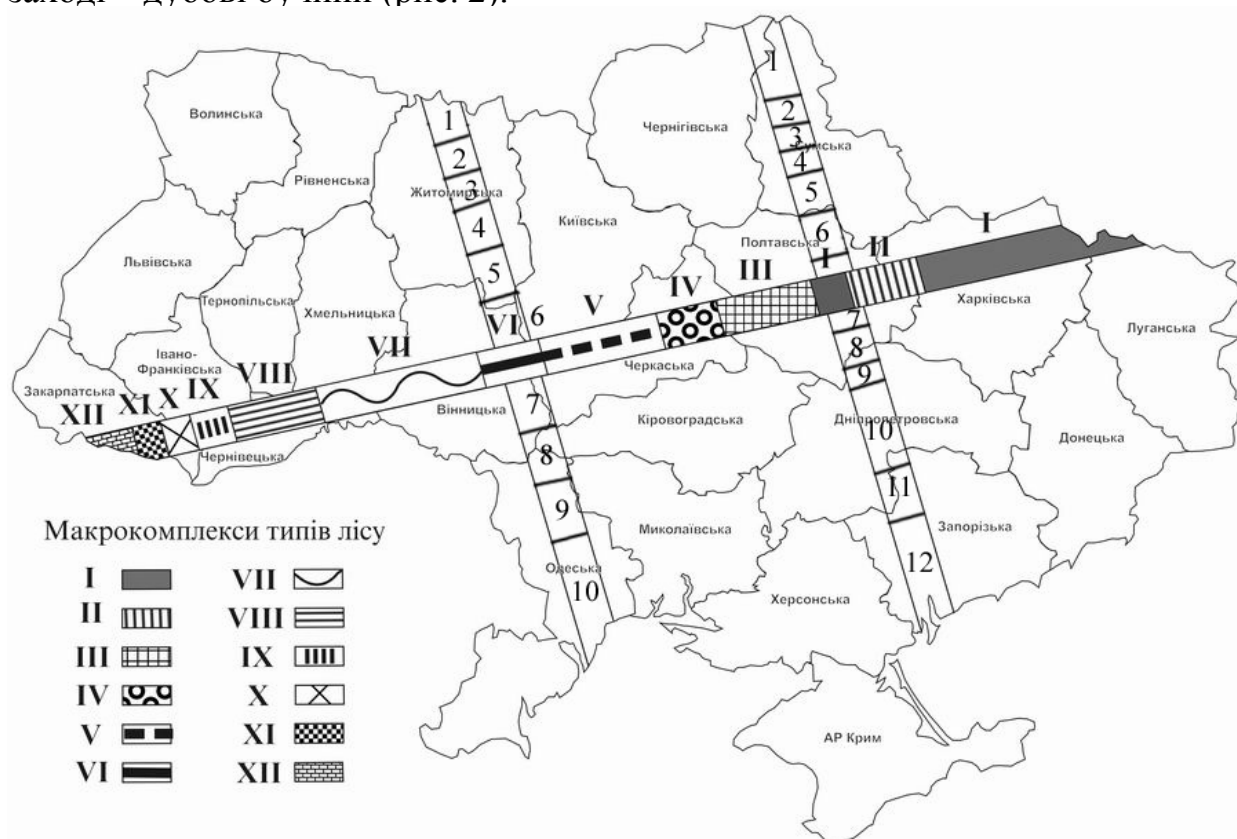

Рис. 1. Типи лісу Українського Полісся та ізобонітети 100-річних деревостанів (за П.С. Погребняком, 1963)

Після возз'єднання українських земель в єдиній Україні, діапазон кліматичних умов, у зв'язку з вертикальною зональністю лісів у Карпатах та Прикарпатті, значно розширився. На теренах возз'єднаної держави збереглися природні букові, ялицеві та ялинові ліси, які формуються, на відміну від дубових та соснових, в інших кліматичних поясах.

Якщо перетнути територію України і пройти по профілю зі сходу від річки Оскол на захід, в напрямку Харків – Полтава – Вінниця – Хотин (Чернівецька область, де у складі лісостанів з'являється домішка бука) – гора Говерла – державний кордон України з Угорщиною та Словаччиною, то ми побачимо велике різноманіття української природи: Полтавську рівнину, Придніпровську низовину, Придніпровську і Подільську височини, де формуються дубові, соснові та чорновільхові ліси. При цьому дубові ліси не ідентичні за складом. Якщо на Лівобережній Україні в їх складі домінують липа, клен гостролистий і дуже рідко – граб, то на Правобережжі в межах Придніпровської і Подільської височин формуються грабові діброви (рідко судіброви). Коли ж досягнем Хотинської височини, побачимо букові діброви, а на її заході – дубові бучини (рис. 2).

МАКРОКОМПЛЕКСИ

(назви макрокompлексів типів лісу меридіональних профілів у тексті):

- I – свіжі та сухі кленово-липові діброви;
- II – свіжі дубово-соснові субори та сосново-липові судіброви (пристепові);
- III – свіжі та сухі грабові діброви, сухі та свіжі бори, субори, вільшини;
- IV – свіжі грабово-соснові судіброви; дубово-соснові субори, грабові діброви, сирі чорновільхові сувільшини;
- V – свіжі грабові діброви, рідко грабові судіброви;
- VI – свіжі грабові діброви та грабово-соснові судіброви;
- VII – свіжі та вологі грабові діброви та судіброви;
- VIII – свіжі та вологі букові діброви та грабові діброви;
- IX – свіжі та вологі дубові бучини та субучини, вологі та свіжі ялицеві бучини і субучини;
- X – вологі букові яличини та суяличини;
- XI – вологі ялицево-букові су смеречини та смеречини;
- XII – вологі та свіжі бучини та субучини Закарпаття.

Рис. 2. Географія типів лісу України (схема)

Але цим не вичерпується різноманіття дубових лісів України, у чому легко переконатися, якщо пройти ще хоча б двома меридіональними профілями з півночі на південь на Лівобережжі і Правобережжі. Перший профіль – від державної границі з Російською Федерацією по межі між Сумською і Чернігівською областями в напрямку Полтава – Дніпропетровськ – Запоріжжя – Азовське море. Тут ми зустрінемо дюжину макрокомплексів типів лісу:

- свіжі та вологі дубові субори, липово-соснові судіброви, кленово-липові діброви, а також бори;
- свіжі та вологі кленово-липові діброви, судіброви, свіжі дубові субори;
- свіжі та вологі соснові судіброви, кленово-липові діброви, свіжі дубові субори, чорносувільшини та чорновільшини, вологі та свіжі липово-соснові судіброви і свіжі кленово-липові діброви;
- свіжі кленово-липові діброви, свіжі дубові субори та складні сосново-дубові судіброви;
- свіжі та вологі кленово-липові діброви, місцями судіброви;
- свіжі дубові субори та липові судіброви (пристепові);
- свіжі та сухі кленово-липові діброви;
- сухі байрачні бересто-пакленові діброви;
- сухі та свіжі бори, дубові субори, а у заплаві Дніпра – свіжі та вологі бересто-пакленові діброви;
- сухі байрачні діброви;
- сухі та дуже сухі бори, у заплаві Дніпра – сирі та мокрі вербові груди;
- штучні насадження дуба та інших дерев.

Другий – від державного кордону з Білоруссю на Житомир – східніше Вінниці – Одесу, тобто через Полісся, Подільську височину, Причорноморську низовину – пересікає макрокомплекси типів лісу, серед яких:

- вологі, сирі, мокрі та свіжі дубові субори, а також бори всіх груп вологості;
- свіжі та вологі дубові субори, вологі грабово-соснові судіброви, вологі, свіжі і сирі грабово-соснові судіброви, дубові субори, грабові діброви та чорновільшини;
- свіжі та вологі дубові субори і грабово-соснові судіброви;
- свіжі грабові діброви та грабово-соснові судіброви;
- свіжі грабові діброви та судіброви;
- сухі та свіжі грабові діброви дуба скельного та сухі бересто-пакленові діброви (по байраках), свіжі грабові діброви на вододілах;
- сухі байрачні чорнокленові та бересто-пакленові діброви;
- сухі байрачні бересто-пакленові та чорнокленові діброви (останні два є загрудові типи);
- сухі байрачні діброви;
- сухі та дуже сухі бори.

Отже, різноманітність сучасних дубових лісів, а також їх типів лісу значно більша і ширша, ніж це відобразив П.С. Погребняк у своїй класифікації, яка стала історією розвитку лісової типології і залишається принциповим методом вивчення типів лісу. Запропоновані фундаторами лісової типології класифікаційні лісотипологічні одиниці і едафічна сітка типів умов місцевиростання використовуються для визначення типів лісу і типів умов місцевиростання у кожному окремому кліматичному поясі або зоні (рис. 3). У зв'язку з цим класифікація типів дубових лісів набула остаточного вираження і вони

змінюється зі сходу на захід і з півночі на південь залежно від едафічних і кліматичних умов і специфічних індикаторів (рис. 4).

Гігروتопи		Трофотопи			
назва	індекс	А - бори	В - субори	С - сугруди	Д - груди
Вкрай сухі	0	A ₀	B ₀	C ₀	D ₀
Сухі	1	A ₁	B ₁	C ₁	D ₁
Свіжі	2	A ₂	B ₂	C ₂	D ₂
Вологі	3	A ₃	B ₃	C ₃	D ₃
Сирі	4	A ₄	B ₄	C ₄	D ₄
Мокры	5	A ₅	B ₅	C ₅	D ₅

Рис. 3. Едефічна сітка Алексеєва-Погребняка

Г \ Т	А	В	С	Д
0				
1				
2				
3				
4				
5				
Типи лісу	Бори	Дубові субори	Суді-брови	Діброви

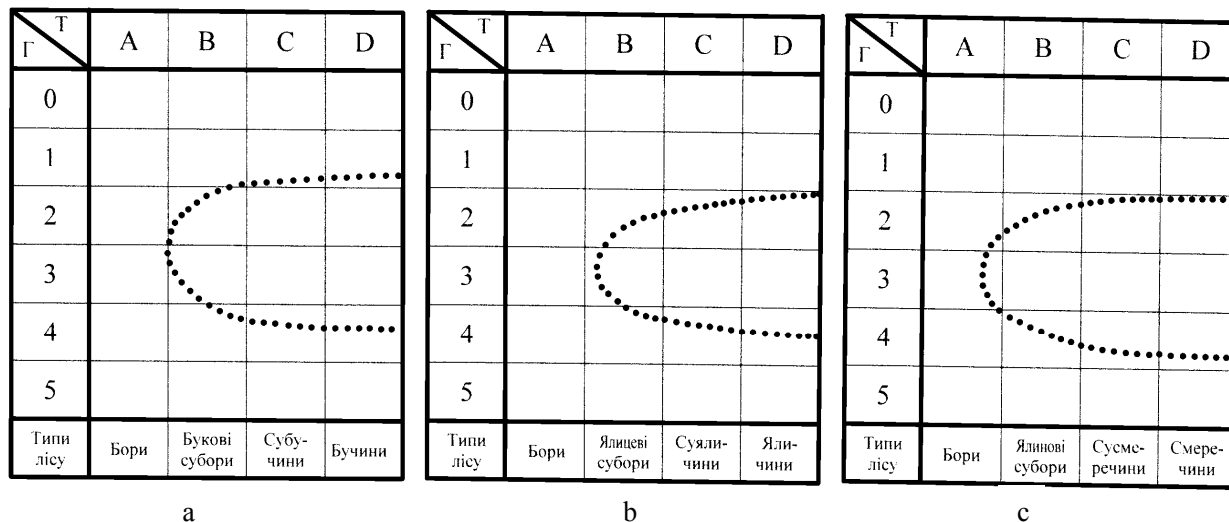
Рис. 4. Типи дубових лісів

При переході від дубових лісів до букових формуються букові діброви і судіброви. На відрізку Прикарпаття і Карпат виступають стиснуті у просторі букові, ялицеві і ялинові ліси, а на Говерлі – соснове рідколісся із жерепа (сосни гірської). Хоч ці ліси займають невелику площу, вони різко відрізняються від дубових. Використовуючи едафічну сітку у конкретних висотних кліматичних поясах, виділяємо букові, ялицеві і смерекові типи лісу (рис. 5 а, б, с).

У букових лісах формуються бучини і субучини – типи букових лісів, які також різноманітні за складом: на переході від дубових лісів до букових формуються дубові бучини і субучини, а на межі з ялицевими лісами – ялицеві бучини і субучини. За дослідженнями Б.Ф. Остапенка, З.Ю. Герушинського, І.Ф. Федця і А.Й. Швиденка [1, 3, 5, 6], на Прикарпатті і у Карпатах виділяється вісім субучин і десять бучин, крім того бук виступає як індикатор у деяких типах суборів і восьми типах дібров, судібров, суяличин та яличин. Вони формуються там, де накладаються ареали бука, дуба і ялиці.

У ялицевих лісах, за З.Ю. Герушинським [1], у сугрудах виявлено п'ять типів суяличин, а в грудях – три типи яличин. Крім того, ялиця висту-

пає індикатором вологого ялицево-смерекового субору, свіжої і вологої ялицевих судібров, свіжої і вологої смереково-ялицевих субучин, свіжої і вологої буково-ялицевих сусмеречин, вологих грабово-ялицевої та ялицевої субучин, вологих буково-ялицевої та ялинової сусмеречин, сирої буково-ялицевої сусмеречини, а також свіжої ялицевої бучини, вологої ялицевої, ялинової та смереково-ялицевої бучини.

**Рис. 5. Типи букових (а), ялицевих (б) та ялинових (с) лісів.
(на едафічній сітці нанесені екологічні ареали бука, ялиці, ялини)**

У поясі ялинових лісів сформувалось сім сусмеречин та одна волога буково-ялицева смеречина і ялина виступає індикатором двох типів борів, дев'яти типів суборів, чотирьох типів лісу у сугрудах і двох у грудах. Кожний тип лісу має свій природний ареал, поза яким не формується.

Типи лісу сформувалися історично під впливом природного середовища. Їх корінні лісостани відрізняються певним складом і продуктивністю. Фактична продуктивність корінних і похідних лісостанів у сучасних умовах не відповідає потенційним можливостям типів лісу.

Отже, лісівнику дуже важливо пізнати типи лісу лісництва, держлісгоспу, області, щоб раціонально на типологічній основі організувати багаточільове високопродуктивне лісове господарство.

Література

1. Герушинський З.Ю. Типологія лісів Українських Карпат. – Львів: Піраміда, 1996. – 208 с.
2. Остапенко Б.Ф. Типологічна різноманітність лісів Українського Лісостепу// Харківський державний аграрний університет. – Харків, 1997. – 128 с.
3. Остапенко Б.Ф. Лесная типология. Часть I// Харьковский государственный аграрный университет. – Харьков, 2000. – 162 с.
4. Погребняк П.С. Общее лесоводство. – М.: Изд-во сельскохозяйственной литературы журналов и плакатов, 1963. – 398 с.
5. Федец И.Ф. Принципы классификации типов леса Украинских Карпат. – Труды Казахского НИИЛХА. – Алма-Ата, 1966, т. 5. – с. 125-137.
6. Швиденко А.И. Белая пихта на Буковине. – Ужгород: "Карпаты", 1967. – 91 с.
7. Швиденко А.И., Остапенко Б.Ф. Лісознавство. – Чернівці: "Зелена Буковина", 2001. – 358 с.